

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ І МЕНЕДЖЕРІВ У КОНТЕКСТІ ЇХНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена питанню соціалізації, що сприяє соціальному розвитку, самовдосконаленню та самореалізації особистості, що в кінцевому рахунку позитивно впливає на розвиток суспільства. Все це актуалізує питання підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, забезпечення їх персонального розвитку на основі формування у них об'єктивно необхідних якостей. Процес цілеспрямованої соціалізації передбачає залучення індивіда до діяльності, яка розгортається через дію впливів. При цьому індивід обов'язково має виступати активним суб'єктом такої діяльності, що висуває зрозумілі й посилені для нього вимоги. З-поміж факторів розвитку особистості центральне місце посідає спілкування. Тільки у спілкуванні людина проявляється як особистість, осягає сенс свого буття, свою самоцінність і значущість. Без спілкування неможливим було б саме виникнення людини не тільки в історичному розвитку живої природи, але й, як засвідчують сьогодні досить відомі приклади, вона не могла б сформуватися в онтогенезі. Це відбувається тому, що природа людини інтерактивна за своєю суттю, тобто саме у спілкуванні з подібними до себе індивід, вибудовує свої дійсно людські глибинні характеристики.

Ключові слова: майбутні економісти, майбутні менеджери, мотивація, педагогічні умови, спілкування, професійна соціалізація.

Статья посвящена вопросу социализации, которая содействует социальному развитию, самосовершенствованию и самореализации личности, которая в конечном счете положительно влияет на развитие общества. Все это актуализирует вопрос подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности, обеспечению их персонального развития на основе формирования объективно необходимых качеств. Процесс целенаправленной социализации предусматривает привлечение индивида к деятельности, которая разворачивается через действие влияний. При этом индивид обязательно должны выступать активным субъектом такой деятельности, которая выдвигает понятные и усиленные для него требования. Среди факторов развития личности центральное место занимает общение. Только в общении человек проявляется как личность, постигает смысл своего бытия, свою самоценность и значимость. Без общения невозможным было бы само

возникновение человека не только в историческом развитии живой природы, но и, как свидетельствуют сегодня довольно известные примеры, она не могла бы сформироваться в онтогенезе. Это происходит потому, что природа человека интерактивна по своей сути, то есть именно в общении с подобными себе индивид, выстраивает свои человеческие глубинные характеристики.

Ключевые слова: *будущие менеджеры, будущие экономисты, мотивация, педагогические условия, общение, профессиональная социализация.*

The article is devoted to a question of socialization which promotes social development, to self-improvement and self-realization of the person, that finally positively influences upon development of the society. Taking it into account it becomes an actual problem of socialization of the modern youth in the modern economic situation. As well as evolution of the economic consciousness of the individuals are. All this highlights a question of preparation of students to the future professional work, maintenance of their personal development on the basis of formation of objectively necessary qualities. Process of purposeful socialisation provides attraction of the individual to activity which is developed through action of influences. In this case the individual necessarily should act as the active subject of such activity which makes clear and feasible demands for him. Among the factors of personality development a central place occupies communication. Only in dialogue appears as a person comprehends the meaning of their existence, sense of the life, their intrinsic value, significance and the importance. Without communication would be impossible very emergence of human rights not only in the historical development of wildlife, but also, as evidenced by today fairly well-known examples, it could not be formed in ontogenesis. It occurs because the human nature is interactive inherently, that is communication with similar to the individual, builds the human deep characteristics.

Key words: *future economists, future managers, motivation, pedagogical conditions, communication, professional socialization.*

Постановка проблеми. Згідно домінуючих соціологічних уявлень соціалізація особистості може розглядатися у доволіно визначених аспектах, наприклад, гендерному, економічному, політичному тощо.

При цьому вченими підкреслюється, що інтеграція індивіда у професійну систему пов'язується із його залученням до виконання професійної ролі і набуттям певного професійного статусу, пов'язаного з певними правами та обов'язками [4, с.154], а також з виконанням людиною певних професійних

функцій [10, с. 28]. Саме через виконання професійних функцій відбувається творчий внесок конкретної людини до спільної трудової діяльності професійної групи, і, через це, до розвитку суспільства у цілому.

Розглядаючи професійну соціалізацію як аспект соціалізації особистості, враховуючи вищенаведені розуміння професійної соціалізації у наукових джерелах, у подальшому будемо використовувати термін «професійна соціалізація людини» у значенні процесу і результату засвоєння й активного відтворення системи норм, цінностей і зразків поведінки, що дозволять функціонувати в якості повноправних членів професійного співтовариства.

Актуальність останніх досліджень та публікацій. Як один із напрямів перманентного процесу загальної соціалізації особистості, професійна соціалізація виступає процесом, у якому доцільно розрізняти етапи, які різняться між собою за спрямованістю та специфікою ролей і функцій, виконуваних індивідом.

Виходячи з таких позицій, у наукових дослідженнях розрізняють первинну та вторинну професійну соціалізацію. Первинна професійна соціалізація виступає як процес становлення фахівця. Вона включає в себе придбання професійних умінь і навичок, необхідних для успішного початку професійної діяльності, тобто придбання спеціальності. Первинна професійна соціалізація безпосередньо пов'язана з професійною освітою, її метою і результатом є становлення людини як суб'єкту праці. Відповідно, показником успішного проходження етапу первинної професійної соціалізації є закінчення професійної освіти та отримання професійної кваліфікації. Специфіка первинної професійної соціалізації полягає в тому, що в її процесі особистість стає справжнім суб'єктом професійної діяльності і професійних відносин, здобуває професійний статус і, таким чином, отримує можливість активної та функціональної участі у соціальних процесах [15, с. 247].

Вторинна професійна соціалізація має своєю метою перетворення фахівця в професіонала, тобто самостійний психологічний, соціальний і світоглядний розвиток особистості, формування професійної майстерності, творчого підходу до професійної діяльності та широкого професійного світогляду. Вона представляє

собою становлення і розвиток професіоналізму особистості в ході трудової діяльності на основі накопичення та використання професійного досвіду, професійної активності у ході вирішення професійних завдань.

У загальній структурі соціалізації особистості важливого значення набуває така її складова, як професійна соціалізація, дослідженню якої приділили наукову увагу А. Пашков, В. Сластьонін, Т. Бірюкова, І. Воробйова, О. Вишневська, Н. Грищенко, В. Діуліна, Л. Дябел, В. Землянський, А. Красноперова, С. Макарова, І. Мітрофанова, М. Мигачова, Ю. Парунова, Л. Тарасенко, Р. Шаміонов та інші дослідники.

На думку авторів, професійна соціалізація являє собою:

- багатофакторний й багаторівневий процес засвоєння індивідом професійної культури суспільства, його інтеграції у професійну систему шляхом передачі професійних цінностей, традицій, норм професійної поведінки [11, с 95];

- динамічний процес входження індивіда у професійне середовище (засвоєння професійного досвіду, оволодіння стандартами і цінностями професійного співтовариства) з одночасною активною реалізацією накопиченого професійного досвіду, що передбачає безперервний професійний саморозвиток й самовдосконалення [1, с. 43];

- засвоєння у процесі навчання цінностей, норм своєї професійної групи передусім через професійне навчання;

- процес професійного розвитку людини, заснований на розвитку її професійних якостей, що розпочинається з ранньої трудової освіти й продовжується протягом всього життя у взаємодії з навколишнім середовищем. При цьому, відбувається засвоєння соціальних норм й культурних цінностей, професійний саморозвиток особистості і її самореалізація у суспільстві, до якого вона належить [8, с. 28];

- процес засвоєння індивідом професійних норм, цінностей, знань, набуття вмінь і навичок, необхідних для успішної професійної діяльності, становлення професійної моралі та формування загального світогляду особистості, що включає в себе у якості необхідного компоненту уявлення про

«світ професії». Іншими словами, процес, за допомогою якого людина прилучається до певних професійних цінностей, включає їх у свій внутрішній світ, формує професійні свідомість і культуру, об'єктивно і суб'єктивно готується до професійної діяльності [15, с. 260].

Мета статті. Визначення сутності професійної соціалізації людини, яка відбувається на основі поєднання двох базових смислів: першим з яких є засвоєння корпоративного досвіду, що виражається у цінностях, нормах поведінки, традиціях тощо, а другим – інтеграція у професійну систему.

Виклад основного матеріалу. Весь процес соціалізації людини може бути представлений у співвіднесенні з її трудовою діяльністю, як це зроблено, наприклад, у концепції соціалізації Г. Андрєєвої, яка виділяє дотрудову, трудову й післятрудоу соціалізацію [1, с. 49].

Таким чином, процес професійної соціалізації особистості може розглядатися як такий, що відбувається на протязі усього життя людини.

Особливості професійної соціалізації на різних етапах життєвого шляху індивіда є причиною певних методологічних утруднень при визначенні результатів професійної соціалізації.

У наукових дослідженнях для визначення такого результату найбільш часто використовуються терміни «соціальна зрілість», «професійна соціалізованість» та ін. Проте, у контексті нашого дослідження виникає питання: Чи можна, і якщо можна, то у якому випадку, використовувати такі терміни для позначення результату професійної соціалізації на етапі фахової підготовки?

Аналіз значення термінів «зрілість» і «соціалізованість» дає підстави для висновку, що це безсумнівно можливо, якщо у тексті фіксується думка про дорослу людину-професіонала, як носія соціально-професійного досвіду, фахівця, який має певні права й обов'язки, пов'язані з виконанням їм професійних функцій. Інакше кажучи, означені конструкти чітко вказують на прояви особистості та індивідуальності дорослої людини, її поведінку у ситуаціях прийняття самостійних професійних рішень.

Очевидно, що у професійному розвитку особистості такі обставини створюються не на всіх етапах, а лише на тих, що передбачають самостійне виконання професійних функцій.

Так, у відповідності до моделі професійного розвитку особистості, запропонованої Є. Климовим і Е. Зеєром, використання термінів «соціальна зрілість», «соціалізованість» виглядає доцільним на таких етапах професійного розвитку як:

- етап адаптації, сутність якого полягає у поступовому пристосуванні до професійного середовища;

- етап професіоналізації, на якому відбувається успішне відтворення знань, умінь, навичок, цінностей у самостійній професійній діяльності відповідно до корпоративних норм, традицій;

- етап професійної майстерності – перевищення норм, створення нових традицій [3, с. 214].

Однак, використання термінів «соціальна зрілість» та «соціалізованість» у професійному контексті є не зовсім коректним, якщо мова йде про абітурієнтів або студентів, які знаходяться на таких етапах професійного розвитку як: етап оптації, сутність якого полягає у прийнятті рішення про вибір майбутньої професії, а також етапі професійної підготовки, сутність якого полягає в інтеріоризації професійного досвіду, засвоєнні професійних цінностей, норм, традицій, знань, умінь і навичок.

Останнє обумовлено тим, що під час навчання у ВНЗ, як правило, не відбувається активного відтворення студентом інтеріоризованого соціально-культурного досвіду у самостійній професійній діяльності, що значно «звужує» можливості використання термінів «соціальна зрілість», «соціалізованість», семантичний зміст яких пов'язаний із такими категоріями як «завершеність», «усталеність», «досконалість» тощо.

Відзначимо, що гіпотетично, можна говорити про виділення рівнів професійної зрілості чи соціалізованості, на будь-якому етапі професійного розвитку людини. Наприклад, етапу оптації відповідає низький рівень

професійної зрілості (соціалізованості), етапу професійної підготовки – середній і так далі. Але вважаємо, що у контексті нашої роботи це не є доцільним, оскільки у такому разі довелося б значно виходити за межі об'єкту дослідження – процесу фахової підготовки майбутніх економістів і менеджерів у вищому навчальному закладі, аналізуючи особливості виконання професійних функцій на всіх етапах професійного розвитку.

З вищенаведених міркувань ми відмовилися від використання ключових термінів «зрілість», «соціалізованість» та інших їм подібних для позначення ступеню засвоєння й активного відтворення майбутніми економістами і менеджерами системи норм, цінностей і зразків поведінки, необхідних для «входження» у професійну спільноту.

Для визначення цього ступеню у нашому дослідженні будемо спиратися на термін «професійна соціалізація», який, як це було показано вище, з одного боку, може вказувати на процес засвоєння і активного відтворення системи корпоративних традицій, норм, стандартів і цінностей, а з іншого – на результат цього процесу.

Фахівець, який отримав певну професійну кваліфікацію, тільки в тому разі зможе стати професіоналом, якщо його професійне становлення включало в себе формування специфічних якостей і установок, що дозволяють йому вирішувати проблеми переходу до активної, самостійної, творчої і відповідальної професійної ролі.

Для успішного виконання функцій суб'єкта професійних відносин індивід повинен освоїти культурну спадщину суспільства, зробити його надбанням свого внутрішнього світу.

Важливість цього положення відмічена у наукових працях. Так, Н. Коваль вважає, що «Соціальна філософія вузівської освіти полягає в передачі загальнолюдських цінностей у процесі навчання кожного індивіда спеціальним професійним навичкам, а з ними і правилам соціального саморегулювання. Завдання кожного індивіда – усвідомлено реалізувати свої соціально-професійні та духовні надбання в суспільстві. Завдання інститутів освіти – підготувати

майбутнього фахівця до професійної самореалізації за допомогою навчання його загальнолюдським цінностям, що сформувалися в ході історичного розвитку суспільства» [7, с. 18].

У сучасній науковій літературі також представлено думку, згідно з якою основною метою фахової підготовки має бути забезпечення відповідності індивідуальних якостей особистості суспільним вимогам до професії. В основі цієї ідеї лежить сформульоване Т. Парсонсом положення про те, що результат професійної діяльності (її успішність та задоволеність нею) залежить від ступеня співвіднесеності індивідуальних якостей з вимогами до професії [12, с. 46]. Іншими словами, успішність професійної соціалізації обумовлюється специфічними характеристиками, що забезпечують адекватну адаптацію особистості до умов тієї чи іншої професійної діяльності.

Непряме підтвердження плідності такої позиції знаходимо у роботі Ю. Смородської, на думку якої соціалізація являє собою «процес формування соціальних якостей особистості, підготовленість людини до соціального життя у суспільстві, тобто здібність включитися у виробничу працю, її громадська активність, уміння співробітничати, адаптуватися у колективі товаришів, готовність до самостійного сімейного життя» [13, с. 8].

С. Тьоміна соціалізацію також розглядає як процес формування соціальних якостей, цінностей, знань і умінь, завдяки яким людина стає активним і повноцінним учасником соціальних зв'язків, інститутів і спільнот [14, с. 51].

Означені вище вихідні позиції конкретизуються у контексті професійної соціалізації у працях деяких сучасних дослідників (Є. Вігура, О. Дроздов, Н. Шликова), які вважають, що результат професійної соціалізації обумовлюється сукупністю якісних характеристик, необхідних індивіду для виконання професійних функцій [1, с. 49].

Спираючись на думку цих та інших вчених, у нашому дослідженні вважаємо за доцільне для визначення якісних характеристик, необхідних індивіду для реалізації професійних функцій, звернутися до терміну «професійна якість».

На користь використання терміну «професійна якість» виступають такі міркування.

Категорія «якість» позначає певну сторону предмета пізнання, розглянуту як цілісна ознака в процесах порівняння з іншими предметами; невіддільну від буття об'єкта його істотну визначеність, завдяки якій він є саме цим, а не іншим об'єктом; стійке взаємовідношення складових елементів об'єкту, що характеризує його специфіку, дає можливість відрізнити один об'єкт від інших; ієрархічно структуровану сукупність корисних властивостей об'єкту, що обумовлює його здатність задовольняти певні вимоги у відповідності з його призначенням [9, с. 141].

Загальні уявлення про категорію «якість» конкретизуються у терміні «професійна якість», який широко розповсюджений у дослідженнях професійної діяльності різних категорій працівників, а також професійній освіті.

На думку вчених, термін «професійна якість» «... є найбільш вдалим для розкриття тих професійних вимог до особистості спеціаліста, які ставить перед ним суспільство ... ця форма є більш лаконічною і дає можливість розкрити її структуру, виходячи з методології науки» [2, с. 235].

У професійній освіті, професійні якості розглядаються як детермінанти успішності реалізації професійної діяльності, а також як сукупність індивідуальних особливостей людини, що визначають ефективність реалізації трудових функцій, необхідних і достатніх ознак професійної придатності. Необхідні якості – це ті особливості об'єкта, які дозволяють описати цей об'єкт у розмаїтті його проявів, а достатні якості – відрізнити один об'єкт від інших.

Формування професійних якостей виступає однією з парадигм сучасної професійної освіти. Зокрема, як підкреслює І.Зязюн, «виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей вищої освіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як мета, і як засіб підготовки до майбутньої професійної діяльності» [5, с. 35].

Відмітимо, що деякими дослідниками поряд з поняттям «професійні якості» використовується споріднене поняття «професійно-важливі якості», що

розглядаються як сукупність біологічних й психологічних характеристик, що відповідають вимогам, які висуваються конкретною професійною діяльністю до її суб'єкту і забезпечуються ефективною реалізацією даної професійної діяльності.

У деяких дослідженнях професійні якості поділяють на особистісні – ті що відносяться до внутрішньої діяльності – цінності, установки тощо, та операційні – ті, що відносяться до зовнішньої діяльності, серед яких комунікабельність, мобільність та інші. Зважаючи на це, у структурі професійної соціалізації майбутніх економістів і менеджерів ми виділяємо особистісну та діяльнісну складові. В особистісній складовій інтегровано цінності, властивості, здібності, необхідні для професійної соціалізації; в операційній поєднані специфічні вміння, потрібні для входження у професійний соціум.

Опрацювання наукових джерел з питань професійної соціалізації було б не повним, у разі відсутності уточнення співвідношення термінів «професійна соціалізація» і «професіоналізація».

На основі аналізу літератури, в якій дається визначення поняття професіоналізації, або ж його предметний зміст впливає з контексту, В. Цвик виділяє наступні групи визначень професіоналізації:

– професіоналізація як професійне навчання. У такому розумінні професіоналізація постає як спеціальна професійна підготовка суб'єкта до майбутньої професійної діяльності, тобто професійна освіта;

– професіоналізація як професійна реалізація. З таких позицій професіоналізація розглядається як приналежність до певного професійного співтовариства, одна з форм самореалізації людини в ході його професійної діяльності, тобто професіоналізація в даному випадку ототожнюється з самим процесом професійної діяльності;

– професіоналізація як набуття соціального статусу через професію. Такий підхід передбачає розуміння професіоналізації як «процесу, за допомогою якого посада тягне претензію на статус і, отже, винагороду і привілеї професії»;

– професіоналізація як розвиток і реалізація людських трудових ресурсів у ході праці. У рамках даного підходу професіоналізація розуміється як умова

розвитку людських трудових ресурсів, як процес включення (або виключення) індивіда в соціально-економічну практику через сферу зайнятості [15, 251].

Відзначаючи, взагалі, корисність такого аналізу, відзначимо, що у науковій літературі, окрім зазначених широкого поширення набуло розуміння професіоналізації як одного з етапів професійного становлення людини, сутність якого – інтеграція в професійне співтовариство під час взаємодії з останнім (Т. Бірюкова, О. Борисова, І. Воробйова, Е. Зеєр, Є. Климов) [6, с. 94].

Висновки. Узагальнюючи ці визначення, можна зробити висновок про те, що у найбільш загальному розумінні професіоналізація постає як процес, який включає вибір людиною професії з урахуванням власних можливостей і здібностей; освоєння правил і норм цієї професії; формування та усвідомлення себе як професіонала, збагачення досвіду професії за рахунок особистого внеску, розвиток своєї особистості засобами професії та ін. У ході цього процесу формується професійна мотивація, здійснюється розвиток реалістичного рівня професійних домагань, виявляється придатність до діяльності, обирається майбутня професія, відбувається професійне зростання.

Результатом цього процесу, показником успішності його здійснення, якісною характеристикою фахівця є професіоналізм. Можна сказати, що професіоналізм виступає і як певна соціальна перспектива, яка в тій чи іншій мірі доступна кожному фахівцю. Одним словом, професіоналізація є становлення і розвиток професіоналізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вигура Е.А. Профессиональная социализация личности специалистов предприятий / Вигура Е.А., Дроздов О.А., Шлыкова Н.Л. // Человеческий фактор : проблемы психологии и эргономики. – 2004. – № 3. – 56 с.
2. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект : [монографія] / О.І. Гура ; Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2006. – 332 с.

3. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – М. : Академический проект, Фонд «Мир», 2008. – 336 с.
4. Землянский В.В. Профессиональная социализация как основа становления компетентного специалиста / В.В. Землянский // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. – 2009. – Т. 15. – № 3. – 347 с.
5. Зязюн І.А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : науково-методичний посібник / І.А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
6. Климов Е.А. Введение в психологию труда / Климов Е.А. – М. : МГУ, 1988. – 197 с.
7. Коваль Н.А. Духовность в системе профессионального становления специалиста / Коваль Н.А. - М., 1997. – 115 с.
8. Красноперова А.Г. Профессионально-трудовая социализация в образовательном процессе комплекса / Красноперова А.Г. // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 2. – 54 с.
9. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь : словарь современной экономической науки / Лопатников Л.И ; [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Дело, 2003. – 520 с.
10. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник / М.П. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 144 с.
11. Мигачева М.В. Сущность и особенности профессиональной социализации молодых специалистов в период трансформации / М.В. Мигачева // Вестник Самарского государственного университета. – 2007. – № 1. – 101 с.
12. Парсонс Т. Общетеоретические проблемы социологии / Т. Парсонс // Социология сегодня. – М. : Прогресс, 1965. – 426 с.
13. Смородская Ю.В. Социализация старшеклассников в условиях семейных отношений: дис. ... канд.пед.наук / Смородская Ю.В. – К., 1973. – 163 с.
14. Темина С.Ю. По пути развития школьника / С.Ю. Темина. – Москва-Воронеж : НПО «МОДЭК», 1999. – 167 с.

15.Цвык В.А. Профессионализация как социальный процесс / В.А. Цвык // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : Социология, 2003. – № 4-5. – 269 с.

Довідка про автора,

ОРЕЛ Вікторія Вікторівна

Харківський Торговельно - Економічний інститут Київського Національного Торговельно-Економічного Університету

доцент кафедри сучасних європейських мов

кандидат педагогічних наук

- дом. адреса: Харків –61072, вул. Тобольська, 47-а, кв. 16;
- телефони: 067-12- 00 - 889 (сот.)
- E-mail: vikorel@rambler.ru